

Pavel Basinski
LEV TOLSTOJ: POBEG IZ RAJA

prevedel Borut Kraševc

Vsi se postavljamo drug pred drugim in pozabljamo, da smo vsi – če le ne ljubimo – klavrni, zelo klavrni. Ampak mi se tako postavljamo s svojo jezo in samozavestjo ter ju tako igramo, da začenjamo temu sami verjeti in v bolnih piščetih vidimo strašne leve ...

Iz pisma Leva Tolstoja V. G. Čertkóvu

Prvo poglavje

ODHOD ALI POBEG?

V noči s 27. na 28. oktober leta 1910* se je v Krapinenskem okraju Tulske gubernije zgodil neverjeten, izjemen dogodek, celo za tako nenavaden kraj, kot je Jasna Poljana, posestvo svetovno znanega pisatelja in misleca grofa Leva Nikolajeviča Tolstoja. Dvainosemdesetletni grof je ponoči v spremstvu osebnega zdravnika Makovickega na skrivaj pobegnil od doma v neznano.

Oči časopisja

Informacijski prostor tistega časa se ni veliko razlikoval od današnjega. Novica o škandaloznem dogodku je v hipu obletela Rusijo in ves svet. 29. oktobra so začeli iz Tule v Peterburško telegrafsko agencijo (PTA) prihajati nujni telegrami, ki so jih že naslednjega dne objavili v časopisih. »Dobili smo za vse pretresljivo novico, da je L. N. Tolstoj v spremstvu zdravnika Makovickega nepričakovano zapustil Jasno Poljano in odpotoval. Doma je pustil pismo, v katerem sporoča, da Jasno Poljano zapušča za zmeraj.«

Za to pismo, ki ga je L. N. napisal speči ženi in ki ga je slednji zjutraj izročila njuna mlajša hči Saša, ni vedel niti Tolstojev sopotnik Makovicki. Tudi on je zanj izvedel iz časopisov.

Najhitrejši je bil moskovski časopis *Ruska beseda* (*Rús-skoje slóvo*), ki je 30. oktobra objavil podrobno poročilo

* Vse datume navajam po starem, julijanskem koledarju. [Ta in vse naslednje opombe so avtorjeve, če ni navedeno drugače.]

svojega tulskega dopisnika o tem, kar se je zgodilo v Jasni Poljani.

»Tula, 29. 10. (*nujno*). Vrnil sem se iz Jasne Poljane in sporočam podrobnosti odhoda Leva Nikolajeviča.

Lev Nikolajevič je odšel včeraj, ob petih zjutraj, ko je bilo še temno.

Lev Nikolajevič je prišel h kočijažu in ukazal, naj zaprežejo konje.

Kočijaž Andrián je izpolnil ukaz.

Ko so bili konji nared, se je Lev Nikolajevič z zdravnikom Makovickim in nujnimi stvarmi, ki jih je pripravil že ponoči, odpeljal na postajo Ščokino.

Spredaj je jahal poštar Filka in svetil z baklo.

Na postaji Ščokino je Lev Nikolajevič kupil vozovnico do ene izmed postaj moskovsko-kurške železnice in se odpeljal s prvim vlakom, ki je ustavil.

Ko se je zjutraj v Jasni Poljani razvedelo, da je Lev Nikolajevič nenadoma odpotoval, se je začel strašen direndaj. Obupa Sofje Andrejevne, soproge Leva Nikolajeviča, ni mogoče opisati.«

To poročilo, o katerem je naslednjega dne govoril ves svet, ni bilo objavljeno na prvi strani, ampak na tretji. Prva stran je bila, kot je bilo takrat v navadi, namenjena najrazličnejšim reklamam.

»Najboljši prijatelj želodca je vino Saint-Raphael.«

»Majhni jesetri po 20 kopejk za funt.«

Ko je *Ruska beseda* dobila nočni telegram iz Tule, je takoj poslala svojega dopisnika v hišo Tolstojevih v Ha-

movnikih (danes je tam muzej L. N. Tolstoja med metro postajama Kulturni park in Frunzenska). V časopisu so upali, da bo grof iz Jasne Poljane morda pobegnil na moskovsko pristavo. »Ampak,« piše časopis, »v starem gosposkem domu Tolstojevih je bilo tiho in mirno. Nobenega znamenja ni bilo, da bi se Lev Nikolajevič vrnil k staremu ognjišču. Vrata so zapahnjena. Vse v hiši spi.«

Za Tolstojem so po poti njegovega domnevnega bega poslali mladega novinarja Konstantina Orlova, gledališkega kritika, sina Tolstojevega privrženca Vladimirja Fjódoroviča Orlova, ki je bil sicer učitelj in narodovoljec – Tolstoj ga je upodobil v zgodbah *Sen* in *Na svetu ni krivih*. Ubežnika je ujel šele v Kozélsku in ga nato na skrivaj spremljal do Astápova, od tam pa je poslal telegram Sofji Andrejevni in Tolstojevim otrokom, da je njihov mož in oče hudo bolan in da je nastanjen na vozliščni železniški postaji v hiši postajnega načelnika I. I. Ozólina.

Če ne bi bilo pobude Orlova, bi sorodniki izvedeli, kje je na smrt bolni L. N., šele ko so o tem poročali že vsi časopisi. Za družino bi bilo to seveda zelo boleče. V nasprotju z Makovickim, ki je dejavnost *Ruske besede* označil za »vohljaško«, je bila Tolstojeva starejša hči Tatjana Lvovna Suhótina, po njenih spominih, novinarju Orlovu »neskončno« hvaležna.

»Oče umira nekje v bližini, jaz pa ne vem, kje. In ne morem skrbeti zanj. Morda ga sploh ne bom več videla. Mi bodo dovolili vsaj to, da ga pogledam, ko bo ležal na smrtni postelji? Nespečna noč. Pravo mučenje,« se je Tatjana Lvovna pozneje spominjala svojega duševnega stanja po Tolstojevem »pobegu« (njen izraz), pa tudi duševnega stanja vse družine. »Ampak našel se je neznanec, ki je razumel Tolstojevo družino in se nas je usmilit. Telegrafiral

nam je: ‚Lev Nikolajevič je v Astapovu pri načelniku postaje in ima 40 ° vročine.‘«

Sicer pa je treba priznati, da so bili časopisi v odnosu do družine in predvsem Sofje Andrejevne bolj zadržani in tankočutni kot do jasnopoljanskega ubežnika, čigar vsak korak so neusmiljeno izsledili, čeprav so vsi časnikarji vedeli, da je Tolstoj v poslovilnem sporočilu prosil, naj ga ne iščejo. »Prosim ... ne hodi za mano, tudi če boš izvedela, kje sem,« je pisal ženi.

»V Beljóvu je Lev Nikolajevič stopil v bife in pojedel umešana jajca,« so časnikarji cmokljaje prežvekovali skromno dejanje vegetarijanca Tolstoja. Vrtali so v njegovega kočijaža in Filko, v jasnopoljanske lakaje in kmete, v blagajničarje in natakarje na postajah, v izvoščka, ki je Tolstoja iz Kozélska peljal v Optínski samostan, v gostiščne menihe in sploh vse, ki bi lahko kaj povedali o poti dvainosemdesetletnega starca, ki si ni želel nič drugega, kot da bi zbežal, se skrila postal neviden za svet.

»Ne iščite ga!« so *Odeške novice (Odésskije nóvosti)* cinično vzklikale družini. »On ni vaša last, ampak pripada nam vsem!«

»Se razume, da bo njegovo novo prebivališče že zelo kmalu odkrito,« je hladnokrvno izjavljal *Peterburški časnik (Peterburgskaja gazeta)*.

L. N. ni maral časopisov (čeprav jih je spremljal) in tega ni skrival. Drugače je bilo s S. A. Pisateljova žena se je zelo dobro zavedala, da se možev in njen ugled hočeš nočeš oblikujeta na podlagi časopisnih člankov. Iz tega razloga se je rade volje pogovarjala z novinarji in dajala intervjuje – pojasnjevala je te ali one čudaškosti Tolstojevega vedenja ali njegovih izjav, pri tem pa ni pozabljala (to je bila njena slabost) poudariti tudi svoje vloge ob velikem človeku.

Odnos časnikarjev do S. A. je bil zato prej kot ne topel. Splošni ton je zastavila *Ruska beseda* s feljtonom Vlasa Doroševiča *Sofja Andrejevna*, ki je izšel 31. oktobra. »Stari lev je odšel umirat v samoto,« je pisal Doroševič. »Orel je odletel od nas tako visoko, da ne moremo več spremljati njegovega leta!«

(Pa so ga spremljali, še kako so ga spremljali!)

S. A. je primerjal z Jašodharo, mlado Budovo ženo. To je bil zagotovo kompliment, kajti Jašodhara ni bila niti malo kriva za odhod svojega moža. Obenem pa hudobni jeziki Tolstojeve žene niso primerjali z Jašodharo, ampak s Ksantipo, ženo grškega filozofa Sokrata, ki naj bi moža mučila s svojo prepirljivostjo in nerazumevanjem njegovega svetovnega nazora.

Doroševič je upravičeno opozarjal, da Tolstoj brez žene ne bi dočakal takšne starosti in ne bi napisal svojih poznih del. (Čeprav – kaj ima s tem Jašodhara?)

Sklep feljtona je bil tak: Tolstoj je »nadčlovek« in njegovega dejanja ne gre soditi po navadnih merilih. S. A. je navadna zemeljska ženska, ki je za svojega moža naredila vse, kar je mogla, dokler je bil preprosto človek. Toda v »nadčloveškem« območju ji je nedostopen, in to je njena tragedija.

»Sofja Andrejevna je sama. Nima svojega otroka, svojega starca otroka, svojega titana otroka, na katerega je treba paziti in vsako minuto skrbeti zanj: ali mu je toplo, je sit, je zdrav? Nikogar več ni, ki bi mu po kapljicah dajala vse svoje življenje.«

S. A. je feljton prebrala in bil ji je všeč. *Ruski besedi* je bila hvaležna tako za Doroševičev članek kot za telegram Orlova. To je bil tudi razlog, da je odpustila malenkosti, kakršna je bila neprijetni opis njenega videza izpod peresa tega istega Orlova: »V tavajočem pogledu Sofje Andrejevne

se je izražala notranja muka. Glava se ji je tresla. Nosila je malomarno ogrnjeno haljo.« Oprostila mu je tudi nočno opazovanje moskovske hiše in zelo nespodobno omembo zneska, ki ga je družina porabila, da je najela poseben vlak od Tule do Astapova – 492 rubljev in 27 kopejk –, pa tudi objavo prozornega namiga Vasilija Rózanova, češ da je L. N. vendarle zbežal od družine: »Jetnik je pobegnil iz delikatne ječe.«

Če preletimo naslove v časopisih, ki so osvetljevali Tolstojev odhod, ugotovimo, da se beseda »odhod« v njih pojavlja redko. »NENADNO SLOVO ...«, »IZGINOTJE ...«, »POBEG ...«, »TOLSTOY QUILTS HOME« (»TOLSTOJ ZAPUSTIL DOM«).

In tukaj sploh ne gre za željo novinarjev, da bi »podžgali« bralce. Dogodek je bil že sam po sebi škandalozen. Okoliščine Tolstojevga izginotja iz Jasne so tudi v resnici veliko bolj spominjale na pobeg kot pa na veličasten odhod.

Nočna mora

Prvič, to se je zgodilo ponoči, ko je grofica trdno spala.

Drugič, Tolstoj je smer svoje poti tako skrbno skrival, da ja za kraj njegovega bivanja izvedela šele 2. novembra iz telegrama Orlova.

Tretjič (tega niso vedeli ne novinarji ne S. A.), poteka poti, vsekakor pa njenega končnega cilja, ni poznal niti sam ubežnik. Tolstoj si je jasno predstavljal, od kod in pred čim beži, nasprotno pa tega, kam gre in kje bo njegov zadnji pristan, ne le ni vedel, ampak je skušal o tem čim manj razmišljati.

V prvih urah po odhodu sta samo Tolstojeva hči Saša in njena prijateljica Feokrítova vedeli, da namerava L. N. obiskati svojo sestro Marijo Nikolajevno Tolsto, nuno v Šámordinskem samostanu. Ampak tudi to v noči pobega ni bilo gotovo.

»Ti boš ostala, Saša,‘ mi je rekel. ‚Poklical te bom čez nekaj dni, ko se bom dokončno odločil, kam bom odpotoval. Po vsej verjetnosti bom šel k Mášenki v Šámordino,‘ « se je spominjala A. L. Tolsta.

Zdravniku Makovickemu, ki ga je ponoči prvega zbudil, ni povedal niti tega. Predvsem pa zdravniku v nasprotju s Sašo ni povedal, da odhaja iz Jasne Poljane za zmeraj. Makovicki je prve ure mislil, da gresta v Kočéte, na posestvo Tolstojevega zeta M. M. Suhotina na meji med Tulsko in Orlovsko gubernijo. Tolstoj je v zadnjih dveh letih večkrat hodil tja, sam in z ženo, kadar se je želel umakniti pred številnimi obiskovalci Jasne Poljane. Tja se je odpravljal, kot je govoril, »na dopust«. V Kočétih je živela njegova starejša hči Tatjana Lvovna, ki v nasprotju s Sašo ni odobravalna očetove želje, da bi zapustil mamo, čeprav je bila v njenem konfliktu na očetovi strani. Vsekakor se v Kočétih ne bi mogel skriti pred S. A. Njegov prihod v Šámordino je bil manj predvidljiv. Da bi Tolstoj, ki ga je Cerkev izobčila, prišel v pravoslavni samostan, ni bilo nič manj škandalozno kot sam odhod. In navsezadnje, Tolstoj je lahko tam zanesljivo računal na sestriino podporo in molk.

Ubogi Makovicki ni takoj sprevidel, da je Tolstoj sklenil oditi od doma za zmeraj. Ker je mislil, da se za mesec dni odpravljata v Kočete, s sabo ni vzel vsega svojega denarja. Pa tudi tega ni vedel, da Tolstoj v trenutku pobega ni premogel več kot petdeset rubljev v beležnici in nekaj drobiža v denarnici. Šele ko se je Tolstoj poslavljaj od Saše, je slišal, da gresta morda v Šámordino. In šele ko sta se usedla

v kočijo, se je začel Tolstoj z njim posvetovati, kam bi šla, da bi bilo čim dlje.

Vedel je, koga si izbrati za sopotnika. Da se človek v taki situaciji ne bi zbegal, je moral biti po naravi tako miren in vdan kot Makovicki. Slednji je takoj predlagal, da bi se odpravila v Besarabijo, k delavcu Gusárovu, ki je z družino živel na svoji zemlji. »L. N. ni odgovoril.«

Odpeljala sta se na postajo Ščokino. Čez dvajset minut naj bi prišel vlak za Tulo in čez poldrugo uro za Gorbačovo. Čez Gorbačovo bi bila pot v Šamordino krajša, toda Tolstoj, ki je hotel zamešati sledi in se je bal, da se bo S. A. zbudila in ga ujela, je predlagal, da bi šla čez Tulo. Makovicki ga je pregovoril, češ: »V Tuli vas bodo gotovo prepoznali! Pojdiva čez Gorbačovo ...«

Priznajte, da to nič kaj ne spominja na odhod. Tudi če tega ne razumemo dobesedno (češ da je odšel peš), ampak v prenesenem pomenu. Toda prav predstava o Tolstojevem odhodu (peš) vse do danes greje duše navadnih ljudi. Po vsej sili naj bi odšel peš, v temni noči, s culo na rami in palico v roki. In to dvainosemdesetleten starec, resda krepak, vendar tudi zelo bolan, z občasnimi izgubami zavesti, luknjami v spominu, srčno aritmijo in nabrekliimi žilami na nogah. Kaj naj bi bilo v takem »odhodu« lepega? Ampak navadnemu človeku je kdo ve zakaj prijetno, ko si domišlja, da je veliki Tolstoj na vsem lepem takole peš odšel.

Ivan Bunin v svoji knjigi *Tolstojeva osvoboditev* navdušeno navaja besede, ki jih je Tolstoj napisal v poslovnem pismu: »Delam to, kar ponavadi delajo starci mojih let. Odhajajo iz posvetnega življenja, da bi svoje zadnje dni preživel v samoti in tišini.«

Ponavadi delajo starci?

Tudi S. A. je postala pozorna na te besede. Brž ko si je opomogla od prvega šoka, ki ga je povzročil možev nočni pobeg, mu je začela pisati pisma s prošnjami, naj se vrne – računala je na to, da jih bo možu izročil kdo tretji. V drugem pismu, ki ga Tolstoj ni utegnil prebrati, mu je tako nasprotovala: »Pišeš, da starci odhajajo s sveta. Pa kje si to videl? Starci kmetje svoje zadnje dni preživljajo na peči, v krogu družine in vnukov, in enako je v gosposkem in vsakem drugem življenju. Ali je naravno, da se slaboten starec izogiba negi, skrbi in ljubezni otrok in vnukov, ki ga obdajajo?«

Motila se je. Odhod starcev in celo stark je bil v kmečkih hišah pogost pojav. Odhajali so, da bi molili, ali pa tudi kar tako, v ločene kočice. Odhajali so, da bi v miru preživeli svoje zadnje dni, da ne bi bili v napoto mladim, da jim ne bi očitali odvečnega koščka kruha, ko star človek pri delu na polju in doma ne more več pomagati. Odhajali so, kadar se je v hišo »naselil greh«: pijanstvo, prepiri, nenaravne spolne vezi itn. Ja, odhajali so. Vendar niso ponoči bežali pred staro ženo ob soglasju in podpori hčere.

Vrnimo se v usodno noč s 27. na 28. oktober in korak za korakom spremljajmo Tolstojev odhod.

Zapiski Makovickega:

»Zjutraj ob treh me je zbudil L. N. – v halji, čevljev in boso nogo, s svečo. Imel je trpeč, vznemirjen in odločen obraz.«

»Odločil sem se, da odpotujem. Šli boste z mano. Odšel bom gor in tudi vi pridite, samo ne zbudite Sofje Andrejevne. Ne bova vzela veliko stvari – samo najnujnejše. Saša bo čez tri dni prišla za nama in pripeljala vse potrebno.«

»Odločen« obraz ni pomenil hladnokrvnosti. To je bila odločnost pred skokom s pečine. Makovicki kot zdravnik ugotavlja: »Živčen. Izmeril sem mu utrip – 100.« Katere

stvari so »najpotrebnejše« za nego dvainosemdesetletnega starca? Tolstoj si je s tem še najmanj belil glavo. Skrbelo ga je, ali bo Saša pred S. A. skrila rokopise njegovih dnevnikov. S sabo je vzel nalivnik in beležnice. Stvari in hrano za na pot so pakirali Makovicki, Saša in njena prijateljica Varvára Feokrítova. Izkazalo se je, da se je »najnujnejših« stvari vendarle nabralo precej. Potrebovali bi velik popotni kovček, ki pa ga ne bi bilo mogoče vzeti brez hrupa in ne da bi pri tem zbudili S. A.

Med Tolstojevo spalnico in spalnico njegove žene je bilo troje vrat. S. A. jih je ponoči puščala odprta, da bi se zbudila že ob najmanjšem vznemirljivem zvoku iz moževe sobe. To je razlagala s tem, da ga – če bi ponoči potreboval pomoč – skozi zaprta vrata ne bi mogla slišati. Toda glavni razlog je bilo nekaj drugega. Bala se je, da bo ponoči zbežal. Od nekega trenutka naprej je bila ta grožnja mogoča. Lahko bi celo natančno navedel dan, ko je obvisela v zraku jasnopoljanske hiše. To se je zgodilo 15. julija leta 1910. S. A. po burnem razčiščevanju odnosov z možem vso noč ni spala in mu je zjutraj napisala pismo:

»Ljóvočka, ljubi, tole ti pišem, ne pa govorim, kajti po nespečni noči mi je težko govoriti – preveč sem vznemirjena in bi lahko spet vse spravila v slabo voljo, jaz pa si želim, strašno si želim, da bi bila tiha in razumna. Ponoči sem premišljevala o vsem tem in nekaj mi je postalo mučno jasno: z eno roko si me pobožal, v drugi pa si držal nož. Že včeraj sem nejasno začutila, da me je ta nož ranil v srce. Ta nož je grožnja, in to zelo odločna, da boš požrl dano besedo in na skrivaj odšel, če bom še naprej taka kot zdaj ... Se pravi, da bom zdaj vsako noč, tako kot prejšnjo, vlekla na ušesa, ali se ne odpravljaj na pot. Ob vsaki tvoji malo daljši odsotnosti me bo glodalo, ali nisi

odšel za zmeraj. Pomisli, ljubi Ljovočka, tvoj odhod in tvoja grožnja sta enaka grožnji z umorom.«

Medtem ko so Saša, Varvara in Makovicki pakirali stvari (ravнали so kot »zarotniki«, se je spominjala Feokritova, in že ob najmanjšem šumu iz sobe S. A. ugašali sveče), je Tolstoj na tesno zaprl vsa tri vrata, ki so vodila v ženino spalnico, in vendarle neslišno vzel kovček. Ampak tudi v kovček niso mogli spraviti vsega, tako da so morali vzeti še posebno košaro za hrano in zvezati culo s pledom in plaščem. Sicer pa Tolstoj ni čakal, da končajo s pakiranjem, ampak je pohitel v poselsko krilo, da bi prebudil kočijaža Andriana in mu pomagal zapreči konje.

Je bil to odhod? Ali pobeg? ...

Iz Tolstojevega dnevnika:

»... Potem grem v konjušnico naročit, naj zaprežejo. Dušan, Saša in Varja končujejo s pakiranjem. Temno je kot v rogu, zanaša me s poti, ki vodi h krilu, zaidem v goščo, nabadam se, zadevam se ob drevje, padem, izgubim kapo in je ne najdem, na silo zlezem ven, grem domov, vzamem kapo in s svetilko pridem do konjušnice, naročim, naj zaprežejo. Pridejo Saša, Dušan in Varja ... Tresem se v pričakovanju zasledovanja.«

To, kar se mu je dan pozneje, ko je pisal te vrstice, zdelo kot »gošča«, iz katere je »na silo« zlezel ven, je bil njegov jablanov sadovnjak, ki ga je prehodil že tisočkrat.

Ali starci ponavadi res tako ravnaajo?

»Pakirali smo kakšne pol ure,« se je spominjala Aleksandra Lvovna. »Oče se je že začel vznemirjati in nas je priganjal, toda roke so nam drhtele, jermeni se niso hoteli zategniti in kovček ne zapreti.«

Tudi Aleksandra Lvovna je opazila odločnost na očetovem obrazu. »Čakala sem na njegov odhod, čakala vsak dan, vsako uro, ampak vseeno – ko je rekel ,odhajam za

zmeraj, me je to presunilo kot nekaj novega in nepričakovanega. Nikoli ne bom pozabila njegove postave med vrati, v srajci, s svečo, in njegovega lepega jasnega obraza, ki je bil poln odločnosti.«

»Obraz je imel odločen in jasen,« je pisala Feokritova. Ampak ne smemo pretirati. Bila je trda oktobrska noč, ko v vaških hišah, pa naj bodo kmečke ali gosposke, ne vidiš svoje roke, tudi če si jo dvigneš tik pred oči. Starec v svetli obleki, s svečo pri obrazu, ki se na lepem pojavi na pragu ... Koga pa to ne bi presenetilo?!

Tolstojeva duhovna moč je bila seveda izjemna. Ampak to bolj govori o njegovi zmožnosti, da se v nobenih okoliščinah ne zmede. Glasbenik Aleksander Goldenweiser, prijatelj jasnopoljanske hiše, se je spominjal nekega dogodka. S Tolstojem sta se nekoč pozimi iz Jasne na saneh odpravila v vas, oddaljeno devet vrst,* da bi izročila pomoč neki kmečki družini, ki je trpela pomanjkanje.

»Ko sva se že začela približevati postaji Zaseka, je začelo mesti, sprva po malem, potem pa zmeraj bolj, tako da sva navsezadnje zašla s poti in se peljala na slepo. Potem ko sva nekaj časa tavalala, sva nedaleč stran opazila gozdarsko stražarnico in se odpeljala k njej, da bi gozdarja vprašala, kako se vrniti na pot. Pri stražarnici so se v naju pognali trije ali štirje velikanski ovčarji. Z divjim lajanjem so obkročili konja in sani. Priznam, da me je pograbila groza ... L. N. mi je z odločnim gibom izročil vajeti in rekel ‚Primité‘, sam pa je vstal in stopil s sani. Glasno je vzkliknil in s praznimi rokami pogumno stopil proti psom. Grozljivi psi so nenadoma potihnilni, se razmaknili in mu naredili pot, kot da bi bil gospodar. L. N. je med njimi mirno odšel naprej in stopil v stražarnico. V tistem trenutku je bil s

* Vrsta – ruska dolžinska mera, približno 1.050 m. (Op. prev.)

svojo vihrajočo brado bolj podoben pravljичnemu junaku kot šibkemu osemdesetletnemu starcu ...«

Tudi v noči na 28. oktober se je imel v oblasti. S pomočniki, ki so nesli stvari, se je srečal na pol poti. »Bilo je blatno, noge so spodrsavale in le stežka smo se premikali v temi,« se je spominjala Aleksandra Lvovna. »Pri krilu je zamigala modrikasta lučka. Oče nam je šel naproti.

„A, vi ste,“ je rekel, „tokrat sem srečno prišel. Nam že zapregajo. No, stopil bom naprej in vam svetil. Oh, zakaj ste dali Saši najtežje stvari?“ je očitajoče vprašal Varvaro Mihajlovno. Iz njenih rok je vzel košaro in jo nesel naprej, Varvara Mihajlovna pa je poprijela za kovček in mi ga pomagala vleči. Oče je stopal spredaj, poredkoma vklapljal električno svetilko in jo takoj spet izklapljal, zaradi česar se je zdelo še bolj temno. Oče je bil zmeraj varčen in tudi zdaj ni hotel po nepotrebnem porabljeti električne energije.«

Da je vzel to svetilko, ga je pregovorila Saša, potem ko je taval po vrtu.

In vendar, ko je Tolstoj kočijažu pomagal zapregati konja, »ga drhteče roke niso ubogale in nikakor ni mogel zapeti zaponke«. Potem se je »v kotu kolnice usedel na kovček in kar naenkrat izgubil pogum«.

Nenadne spremembe razpoloženja bodo Tolstoja spremljale na vsej poti od Jasne do Astapova, v katerem je v noči na 7. november leta 1910 umrl. Odločnost in zavedanje tega, da je ravnal edino pravilno, se bosta izmenjevala s pobitostjo in žgočim občutkom krivde. Naj se je še tako pripravljaj na ta odhod, in nanj se je pripravljaj petindvajset (!) let, je razumljivo, da nanj ni bil pripravljen ne duševno ne telesno. Ta odhod si je lahko še toliko zamišljal v glavi, toda prvi resnični koraki, denimo tavanje po svojem

lastnem vrtu, so prinašali presenečenja, na katera ne on ne njegovi sopotniki niso bili pripravljeni.

Toda zakaj je njegovo odločnost v hiši nenadoma zamenjala ta poklapanost v kolnici? Človek bi rekel: stvari so spakirane (v dveh urah – preprosto neverjetno!), konji so že skoraj pripravljeni in do »osvoboditve« je preostalo le nekaj minut. Njemu pa uplahne pogum.

Na to je poleg fizioloških razlogov (neprespanost, vznemirjenost in pa to, da se je izgubil ter da je pomagal nositi stvari po spolzki poti v temi) vplivala še neka okoliščina, ki jo je mogoče razumeti, samo če si jasno zamišljamo situacijo v celoti. Če bi se S. A. zbudila, medtem ko so pakirali, bi izbruhnil strašanski škandal. Ampak vseeno škandal znotraj domačih sten. Prizor med »posvečenimi«. Takih prizorov je bil vaje – v zadnjem obdobju so se v jasnopoljanski hiši dogajali ves čas. Toda bolj ko se je Tolstoj oddaljeval od domačega ognjišča, več novih ljudi se je vpletalo v njegov odhod. Dogajalo se je natančno to, česar si je najmanj želel. Bil je kepica snega, ki se je razraščala v veličastno snežno kroglo, in to se je dogajalo ob vsakem njegovem novem premiku v prostoru.

Nemogoče je oditi, ne da bi zbudil kočijaža Andriana Bólhina. Poleg tega potrebujejo konjušnika, triintridesetletnega Filko (Filipa Borísova), da bi jezdil spredaj in z baklo osvetljeval pot kočiji. Ko je L. N. sedel v kolnici, je snežna kepa že začela vse bolj rasti in z vsako novo minuto jo je bilo težje ustaviti. Žandarji, časnikarji, gubernatorji in duhovniki so za zdaj še mirno spali. Niti sam Tolstoj si še ni mogel predstavljati, koliko ljudi – vse do ministrov, glavnih arhierjev, Stolipina in Nikolaja II. – bo hote ali nehote sodelovalo pri njegovem pobegu.

Seveda se je zavedal, da iz Jasne Poljane ne bo mogoče izginiti neopazno. Neopazno ni mogel izginiti niti Fedja

Protásov iz *Živega trupla*, ki je zaigral samomor, a so ga navsezadnje razkrinkali. Ampak ne pozabimo, da je Tolstoj poleg *Živega trupla* napisal tudi *Očeta Sergija* in *Posmrtno zapiske starca Fjodorja Kuzmíča*. In če ga je v trenutku odhoda grela kakšna misel, ga je tale: znamenit človek izgine in se raztopi v množici ljudi, postane eden izmed teh malih in popolnoma neopazen. Legenda o njem in on obstajata ločeno. In ni pomembno, kdo si bil v preteklosti: ruski car, znamenit čudodelec ali velik pisatelj. Pomembno je, da si tukaj in zdaj kar se da preprost in navaden človek.

Ko je Tolstoj sedel na kovčku v kotu, v stari kmečki suknji, oblečeni na vatiran jopič, in s staro pleteno kapo na glavi, je bil, kot se je zdelo, popolnoma opremljen za uresničitev svojih skrivnih sanj. Ampak ... To je tisti čas ob petih zjutraj, »ne tič ne miš«. Pa tisti vlažni konec oktobra – najbolj zoprno obdobje v Rusiji, ko jesen prehaja v zimo. Pa neznosno mučno pričakovanje, ko je prvi korak narejen, ko je že odšel iz domače hiše in poti nazaj ni več, ampak ... Konji še niso pripravljene in Jasne Poljane še ni zapustil ... Žena, s katero je preživel osemindvajset let, ki mu je rodila trinajst otrok, izmed katerih jih je sedem živih in ki so mu rodili triindvajset vnukov, žena, na katere rame je zvalil vodenje vsega jasnopoljanskega posestva in vse, kar je bilo povezano z izdajanjem njegovih umetniških del, žena, ki je večkrat prepisala njegova najboljše romana in številna druga dela, ki cele noči ni spala, ko je pred devetimi leti umiral na Krimu, kajti nihče drug mu ni mogel nuditi intimne nege, ta blizka ženska se lahko vsak hip zbudi, opazi zaprta vrata, nered v njegovi sobi in sprevidi, da se je uresničilo to, česar se je najbolj bala!

Toda ali se je sploh uresničilo? Ni treba imeti kdo ve kako bujne domišljije, da si zamisliš, kako se S. A. pojavi

v kolnici, ko njen mož z drhtečimi rokami zateguje zaponko na konju. To že ni več tolstojevska, ampak čisto gogoljevska situacija. Ni naključje, da je imel Tolstoj rad Gogoljevo pripoved *Kočija* in je hkrati ni maral, pripoved, v kateri se je okrajni aristokrat Pifagór Pifagórovič Čertokúcki pred gosti skrtil v kolnico, a so ga na kar se da neprijeten način razkrinkali. Tolstoju se je ta pripoved zdela odlično napisana, obenem pa je v njej videl bedasto šalo. Toda *Kočija* sploh ni smešna pripoved. Generalov prihod v kolnico, v kateri se je mali Čertokucki zgričil na sedežu pod usnjeno plahto, je vendar prihod same Usode, ki ujame človeka prav takrat, ko je na to najmanj pripravljen. Kako klavrn in nemočen je pred njo!

Iz Sašinih spominov:

»Oče je sprva priganjal kočijaža, potem pa se je v kotu kolnice usedel na kovček in ves poniknil:

,Čutim, da nas bodo vsak hip ujeli in vse bo izgubljeno. Brez škandala že ne bomo mogli oditi.«

Tolstojeva slabost

Marsikaj v Tolstojevem razpoloženju v trenutku pobeга, pa tudi pred njim in po njem, je mogoče razložiti tudi s čisto navadno tankočutnostjo. Tolstoj, ki je bil ustvarjalec, filozof in »velik človek«, je po svoji naravi ostal staromoden ruski graščak v najlepšem pomenu te besede. Ta zelo zapleteni in na žalost že zdavnaj izgubljeni duševni sklop je zajemal pojme, kot so moralna in telesna čistost, nezmožnost lagati v oči ali govoriti o nekom slabo, kadar ga ni zraven, strah, da bi sogovornikova čustva prizadel z nepazljivo besedo ali bil ljudem preprosto tako ali drugače

neprijeten. Tolstoj se je v mladosti zaradi neobrzdanosti razuma in značaja pogosto pregrešil proti tem duševnim lastnostim, ki so mu bile prirojene in privzgojene v družini, in je zato sam trpel. Toda z leti se je v njem poleg principov ljubezni in sočutja do ljudi, ki jih je sčasoma pridobil, vse bolj kazalo zavračanje grdega, umazanega in škandaloznega.

Tolstoj se je med konfliktom z ženo ves čas vedel skoraj neoporečno. Pomiloval jo je in preprečil vsak poskus, da bi kdo o njej rekel slabo besedo, tudi kadar se je zavedal, da je ta resnična. Kolikor je bilo to mogoče in celo nemogoče, se je uklanjal njenim zahtevam, včasih kar se da bedastim. Potrpežljivo je prenašal vse njene izbruhe, včasih strahovite, kakršno je bilo na primer izsiljevanje s samomorom. Toda v jedru tega vedenja, ki je v njegovih privržencih zbujalo začudenje in celo razdraženost, niso bili abstraktni principi, ampak narava starega graščaka, pa tudi preprosto lepega starca, ki zelo težko prenaša vsakršna prerekanja, prepire in škandale.

In tako ta starec ponoči na skrivaj naredi nekaj takega, da za njegovo ženo ne bi moglo biti bolj grozljivo. To že ni več nož, o katerem je pisala S. A., ampak sekira.

Najmočnejše čustvo, ki je Tolstoja prevzemalo v kolnici, je bilo zato strah. Strah, da se bo žena zbudila, pritekla iz hiše in ga zasačila, kako sedi na kovčku ob še ne pripravljene kočiji ... In takrat se že ne bo dalo izogniti škandalu, mučnemu, srce parajočemu prizoru, ki bo postal crescendo tega, kar se je v zadnjem času dogajalo v Jasni Poljani.

Nikoli se ni izogibal težavam ... Nasprotno, v zadnjih letih se je zahvaljeval Bogu, kadar mu je ta poslal preizkušnjo. S pohlevnim srcem je sprejemal vsakršne »neprijetnosti«. Veselil se je, kadar so ga obsojali. Toda zdaj si je strastno želel, da bi šel ta »kelih mimo njega«.